

นวัตกรรมการตั้งองค์กรศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีผิดพระธรรมวินัย*

INNOVATION IN THE ESTABLISHMENT OF THE SANGHA COURT AND THE METHOD OF CONSIDERING CASES OF VIOLATIONS OF THE BUDDHIST

พระครูนิติธรรมบัณฑิต (สุริยา คงคาไหว)¹, พระครูปลัดสาโรจน์ ธมมสโร (แซ่ฮั่ว)², ธาณี วรภัทร์³,
บุญญาดา จงละเอียต¹, วิเชษฐ์ สิ้นประสิทธิ์กุล³

Phrakru Nitithambundit (Suriya Kongkawai)¹, Phrakhru Palad Sarot Thammasaro (Saeou)², Thanee Vorapatr³,

Punyada Chongla-iad¹, Wichet Sinprasitkul³

¹คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

¹Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat Campus,
Nakhon Si Thammarat, Thailand

²คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช
นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

²Faculty of Buddhist Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhon Si Thammarat Campus,
Nakhon Si Thammarat, Thailand

³คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ปทุมธานี ประเทศไทย

³Faculty of Law, Rangsit University, Pathum Thani, Thailand

*Corresponding author E-mail: suriya.sur@sbss.ac.th

*Tel: 061-5262919

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย เป็นวิจัยแบบผสมวิธี โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 10 รูป/คน และการประชุมกลุ่มย่อย จำนวน 20 รูป/คน ซึ่งคัดเลือกแบบเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา เชิงพรรณนา และเชิงเปรียบเทียบ ภายใต้กรอบแนวคิดหลักนิติรัฐ ความเสมอภาค และความยุติธรรมเชิงกระบวนการ ผลการวิจัยพบว่า ระบบการดำเนินคดีพระสงฆ์ของไทยในปัจจุบันยังคงอยู่ภายใต้กลไกนิติกรรมตาม พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และการปกครองภายในคณะสงฆ์ ซึ่งมีลักษณะเป็นระบบบริหารมากกว่าระบบตุลาการเฉพาะทาง จึงมีข้อจำกัดด้านความเป็นภาวะวิสัย ความโปร่งใส และมาตรฐานวิธีพิจารณาที่เป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในบริบทที่สังคมร่วมสมัยให้ความสำคัญกับหลักนิติรัฐ หลักสิทธิมนุษยชน และกลไกตรวจสอบถ่วงดุล ในทางเปรียบเทียบ หลายประเทศที่มีศาสนาเป็นสถาบันหลักของสังคมได้พัฒนาศาลหรือองค์กรพิจารณาคดีทางศาสนาที่มีโครงสร้างชัดเจน มีการกำหนดขั้นตอนวิธีพิจารณา การอุทธรณ์ และการประสานงานกับศาลของรัฐในกรณีที่เกี่ยวข้องกับความผิดทางอาญาอย่างเป็นระบบ

ซึ่งสะท้อนแนวโน้มของการบูรณาการหลักศาสนากับกฎหมายบ้านเมืองภายใต้กรอบความเป็นธรรมและความรับผิดชอบต่อสาธารณะ ข้อค้นพบสำคัญจึงชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยควรพิจารณาพัฒนาระบบพิจารณาคดีพระธรรมวินัยให้มีลักษณะเป็นศาลชำนาญพิเศษหรือองค์กรกึ่งตุลาการที่มีมาตรฐานชัดเจน เพื่อยกระดับความน่าเชื่อถือและสร้างสมดุลระหว่างการดำรงพระธรรมวินัยกับหลักกฎหมายสมัยใหม่ อันเป็นรากฐานของพุทธนวัตกรรมเชิงสถาบันที่เหมาะสมกับบริบทไทย

คำสำคัญ: ศาลสงฆ์, พระธรรมวินัย, กระบวนการยุติธรรม, คณะสงฆ์

Abstract

This article aimed to conduct a comparative study of Thai law and foreign laws concerning ecclesiastical courts and procedures relating to monastic cases in order to foster Buddhist innovation in Thailand. The study employed a mixed-methods approach by examining data from documents, in-depth interviews with 10 experts, and focus group discussions with 20 participants, all of whom were purposively selected. The data were analyzed using content analysis, descriptive analysis, and comparative analysis under the conceptual frameworks of the rule of law, equality, and procedural justice. The research findings revealed that the current system for handling monastic cases in Thailand remained under the ecclesiastical disciplinary mechanisms prescribed by the Sangha Act B.E. 2505 (1962) and the internal administration of the monastic order, which functioned more as an administrative system than as a specialized judicial system. As a result, it presented limitations in terms of objectivity, transparency, and clearly codified procedural standards, particularly in the context of contemporary society that emphasized the rule of law, human rights principles, and mechanisms of checks and balances. In comparison, several countries in which religion was a principal institution of society had developed religious courts or adjudicative bodies with clear structures, established procedural steps, appellate processes, and systematic coordination with state courts in cases involving criminal offenses. This reflected a tendency toward integrating religious principles with state law under the framework of justice and public accountability. The key findings indicated that Thailand should consider developing a system for adjudicating monastic disciplinary cases as a specialized court or quasi-judicial body with clearly defined standards in order to enhance credibility and create a balance between the preservation of monastic discipline and modern legal principles, which would serve as a foundation for institutional Buddhist innovation appropriate to the Thai context.

Keywords: Sangha Court, Vinaya, Judicial Process, Buddhist Monastic Order

บทนำ

การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ในประเทศไทยเป็นกลไกสำคัญที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับระบบกฎหมายของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรศาลสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกในการรักษาวินัยและจริยธรรมของพระภิกษุสามเณร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้กำหนดให้มีศาลสงฆ์เป็นองค์กรพิจารณาตัดสินความผิดทางพระธรรมวินัย ซึ่งแบ่งเป็นศาลสงฆ์ต้นและศาลสงฆ์อุทธรณ์ มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาความผิดของพระภิกษุสามเณรที่กระทำผิดพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบคณะสงฆ์ (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535, 2535) อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของศาลสงฆ์ในปัจจุบันยังคงประสบปัญหาหลายประการ ทั้งด้านโครงสร้างองค์กรที่ยังไม่มีความเป็นอิสระเพียงพอ กระบวนการพิจารณาที่ยังขาดความรวดเร็วและประสิทธิภาพ ความโปร่งใสในการดำเนินคดีที่ยังมีข้อจำกัด และประสิทธิภาพในการบังคับใช้คำพิพากษาที่ยังไม่เข้มแข็ง นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเกี่ยวกับคุณสมบัติและความเชี่ยวชาญของผู้พิพากษาสงฆ์ที่บางครั้งยังขาดความรู้เฉพาะด้านทั้งในแง่ของหลักกฎหมายสมัยใหม่และหลักธรรมวินัยที่ลึกซึ้ง ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของสังคมที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพของคณะสงฆ์ไทยในระยะยาว โดยเฉพาะในยุคที่สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและคาดหวังให้สถาบันต่าง ๆ รวมถึงสถาบันพระพุทธศาสนาต้องมีความโปร่งใสและรับผิดชอบต่อสาธารณะมากยิ่งขึ้น (พระมหาสุชาติ ธมมกาโม และคณะ, 2565); (พระปริยญา แยมศรี, 2567)

ในขณะที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทายในการปฏิรูปองค์กรศาลสงฆ์ หลายประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาได้พัฒนากลไกการจัดการคดีความผิดของพระภิกษุสามเณรที่มีความก้าวหน้าและสอดคล้องกับหลักนิติธรรมสมัยใหม่ ประเทศศรีลังกาได้จัดตั้ง Buddhist Ecclesiastical Courts ภายใต้ Buddhist Temporalities Ordinance ซึ่งมีโครงสร้างที่ชัดเจนและเชื่อมโยงกับระบบศาลยุติธรรมของรัฐ โดยศาลสงฆ์ของศรีลังกามีอำนาจในการพิจารณาคดีที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินของวัด การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ และความผิดวินัยของพระภิกษุ ระบบศาลสงฆ์ศรีลังกามีลักษณะเด่น คือ มีการบันทึกคำพิพากษาเป็นลายลักษณ์อักษรที่สามารถค้นคว้าและอ้างอิงได้ มีกระบวนการอุทธรณ์ที่ชัดเจน และมีกลไกในการบังคับใช้คำพิพากษาที่มีประสิทธิภาพ (Goonasekera, S., 2014) ในขณะที่ประเทศญี่ปุ่นพัฒนาระบบการกำกับดูแลภายในนิกายต่าง ๆ ผ่านกลไกที่เรียกว่า Sōgō ซึ่งผสมผสานระหว่างหลักธรรมวินัยกับหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ ระบบของญี่ปุ่นเน้นการกำกับดูแลภายในนิกายที่เข้มแข็ง โดยแต่ละนิกายมีอำนาจในการจัดการกับพระภิกษุที่ประพฤติผิดวินัยภายในกรอบของกฎหมายรัฐ มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารจัดการฐานข้อมูลพระภิกษุและการติดตามกรณีที่มีปัญหา (Jaffe, R. M., 2019) นอกจากนี้ ประเทศเมียนมาและกัมพูชาก็มีระบบศาลสงฆ์ที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบททางสังคมและการเมืองของแต่ละประเทศ การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายและแนวปฏิบัติจากต่างประเทศเหล่านี้จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนานวัตกรรมสำหรับองค์กรศาลสงฆ์ไทย โดยสามารถนำจุดแข็งและบทเรียนจากประสบการณ์ของประเทศอื่นมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

แนวคิดเรื่องพุทธนวัตกรรม (Buddhist Innovation) เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ที่พยายามผสมผสานหลักธรรมวินัยดั้งเดิมเข้ากับเทคโนโลยีและแนวคิดการบริหารจัดการสมัยใหม่ โดยไม่ทำลายแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา (Ven. Nengcheng et al., 2026) แนวคิดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจว่าพระพุทธศาสนาเองก็มีลักษณะของการปรับตัว

และพัฒนาอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน โดยที่แก่นของหลักธรรมยังคงอยู่แต่รูปแบบการปฏิบัติ และการจัดการองค์กรสามารถปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับยุคสมัยได้ ในบริบทของศาลสงฆ์ พุทธนวัตกรรม อาจหมายถึง การนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดการคดี เช่น ระบบฐานข้อมูลคดีอิเล็กทรอนิกส์ที่สามารถติดตามสถานะคดีได้แบบเรียลไทม์ ระบบการยื่นคำร้องออนไลน์ที่ช่วยลดระยะเวลาและความยุ่งยากในกระบวนการ และระบบการจัดเก็บคำพิพากษาในรูปแบบดิจิทัลที่สามารถค้นหาและอ้างอิงได้สะดวก การพัฒนากระบวนการพิจารณาที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ เช่น การเปิดเผยข้อมูลคดีในระดับที่เหมาะสม การจัดทำรายงานประจำปีของศาลสงฆ์ ที่แสดงสถิติและข้อมูลสำคัญ และการจัดให้มีกลไกรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะ การฝึกอบรมผู้พิจารณาคดี ให้มีความรู้ทั้งด้านธรรมวินัยและกฎหมายสมัยใหม่ ผ่านหลักสูตรที่ออกแบบมาเป็นพิเศษและมีการปรับปรุงอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของฆราวาสในกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์ในรูปแบบที่เหมาะสม เช่น การมีผู้สังเกตการณ์ฆราวาสในการพิจารณาคดีบางประเภท หรือการจัดตั้งคณะกรรมการที่มีทั้งพระภิกษุและฆราวาสผู้ทรงคุณวุฒิร่วมกันทำงาน (แม้ชีจำเรียง กำหนดโทษ และแม้ชีจำเนียร แสงสิน, 2561) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งหวังที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาศาลสงฆ์ไทย โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ ในการนำไปปฏิบัติจริงในบริบทของสังคมไทย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับ องค์กรศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีผิดพระธรรมวินัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาพุทธนวัตกรรมที่เหมาะสมกับบริบทของ สังคมไทย การวิจัยนี้จะดำเนินการผ่านการศึกษาค้นคว้าเปรียบเทียบระหว่างระบบศาลสงฆ์ไทยกับระบบศาลสงฆ์ ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ได้แก่ ศรีลังกา เมียนมา โดยจะวิเคราะห์ในมิติต่าง ๆ ได้แก่ โครงสร้าง องค์กร ฐานกฎหมายหลัก ขอบเขตอำนาจ วิธีพิจารณาคดี หลักเกณฑ์การพิพากษา ความโปร่งใสและการตรวจสอบ รวมทั้งเปรียบเทียบศาลศาสนาในบริบทศาสนาอื่น การวิจัยนี้จึงมีนัยสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติสำหรับ การพัฒนาระบบยุติธรรมทางสงฆ์ที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และได้รับการยอมรับจากทุกภาคส่วนของสังคม ซึ่ง จะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อสถาบันพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้คณะสงฆ์ไทยสามารถดำรง บทบาทในการเป็นที่พึ่งทางจิตใจและเป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่สังคมได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดี เกี่ยวกับสงฆ์เพื่อเกิดพุทธนวัตกรรมในประเทศไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมการตั้งองค์กรศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีผิดพระธรรมวินัย” เป็นการวิจัยแบบ ผสมวิธี มีรายละเอียด ดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน 10 คน ประกอบด้วย ตัวแทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรมและ การบริหารคณะสงฆ์ ได้แก่ ผู้แทนจากศาล อัยการ ตำรวจ ทนายความ และหน่วยงานราชการที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับ

การกำกับดูแลหรือบริหารกิจการคณะสงฆ์ และ 2) ผู้เข้าร่วมกิจกรรมประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) จำนวน 20 คน ประกอบด้วย พระภิกษุในระดับต่าง ๆ นักวิชาการด้านสังคมศาสตร์ ตัวแทนจากศาล อัยการ ตำรวจ ทนายความ และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารคณะสงฆ์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึกมีลักษณะเป็นแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งกำหนดประเด็นคำถามหลัก ได้แก่ สภาพปัญหาและข้อจำกัดของระบบนิคมกรรม ในปัจจุบัน ความจำเป็นในการจัดตั้งศาลสงฆ์ รูปแบบโครงสร้างองค์กรที่เหมาะสม ขอบเขตอำนาจ วิธีพิจารณาคดี พระธรรมวินัย การคุ้มครองสิทธิของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา ความเป็นอิสระขององค์กรศาลสงฆ์ ความสัมพันธ์ ระหว่างศาลสงฆ์กับรัฐ การประยุกต์ใช้หลักกฎหมายสมัยใหม่ และข้อเสนอเชิงนโยบาย และ 2) แบบสอบถามประชุมกลุ่มย่อย โดยใช้แนวคำถามที่มุ่งเน้นการกระตุ้นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความเหมาะสมของการจัดตั้งศาลสงฆ์ รูปแบบองค์คณะพิจารณาคดี ขั้นตอนกระบวนการพิจารณา ระบบอุทธรณ์ กลไกความโปร่งใส และความเป็นไปได้ในการตรากฎหมายเฉพาะเกี่ยวกับศาลสงฆ์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยนี้ แบ่งออกเป็นการเก็บข้อมูลจากเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยในส่วนของการวิจัยเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ในส่วนพระวินัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม กฎมหาเถรสมาคม กฎหมายต่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการศาลศาสนา ตลอดจนเอกสารทางราชการและคำวินิจฉัยที่เกี่ยวข้อง และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือทางวิชาการ บทความวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงานการประชุม และเอกสารเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับศาลสงฆ์ และกระบวนการยุติธรรมทางศาสนา สำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยจัดทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นัดหมายผู้ให้ข้อมูล และดำเนินการสัมภาษณ์ทั้งแบบเผชิญหน้าและผ่านระบบออนไลน์ โดยมีการบันทึกเสียงและจดบันทึกข้อมูลภายใต้ความยินยอมของผู้ให้ข้อมูล นอกจากนี้ ยังได้จัดการประชุมกลุ่มย่อยโดยคัดเลือกผู้เข้าร่วมตามคุณสมบัติที่กำหนด จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และบันทึกข้อมูลทั้งในรูปแบบเสียงและบันทึกภาคสนามอย่างเป็นระบบ

4. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเริ่มจากการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เพื่อจัดหมวดหมู่และสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อยให้เป็นประเด็นสำคัญ จากนั้นใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายโครงสร้าง กฎหมายและระบบการพิจารณาคดีของศาลสงฆ์ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) โดยอาศัยกรอบแนวคิดกฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ (Functional Comparative Law) เพื่อพิจารณาความเหมือนและความแตกต่างของระบบต่าง ๆ ทั้งนี้ การตีความข้อมูล อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดทางทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ หลักนิติรัฐ หลักความเสมอภาค แนวคิดความยุติธรรมเชิงกระบวนการ และแนวคิดการออกแบบสถาบัน เพื่อสังเคราะห์ข้อเสนอเชิงนโยบายและเชิงกฎหมายที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ระบบของประเทศไทยยังคงดำเนินการภายใต้ พระราชบัญญัติ คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายเถรสมาคม โดยใช้กลไกนิติกรรมเป็นเครื่องมือหลักในการควบคุมวินัยพระสงฆ์ ซึ่งระบบนิติกรรมตามพระธรรมวินัยเป็นกลไกดั้งเดิมในการควบคุมและลงโทษพระสงฆ์ผู้ประพฤติผิด แม้จะมีรากฐานยาวนานและมีคุณค่าในทางศาสนา แต่กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่สามารถสร้างความเชื่อมั่นและบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอในสังคมสมัยใหม่ เหตุผลสำคัญประการหนึ่ง คือ ระบบนิติกรรมมีลักษณะเป็น Soft Law หรือกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมและวินัยที่อาศัยความสมัครใจและแรงกดดันทางสังคมเป็นหลัก จึงขาดประสิทธิภาพในการจัดการกับความผิดที่มีผลกระทบต่อสาธารณะและมีลักษณะร้ายแรง

นอกจากนี้ การพิจารณาความผิดยังคงอยู่ภายใต้ดุลพินิจของเจ้าคณะในแต่ละภูมิภาคหรือแต่ละลำดับชั้น ซึ่งอาจก่อให้เกิดความแตกต่างในการตีความพระธรรมวินัยอันเป็นผลมาจากปัจจัยด้านภูมิภาค วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งทัศนคติส่วนบุคคล ส่งผลให้การลงโทษพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดอาจมีความไม่สม่ำเสมอ สร้างความไม่เป็นธรรมและบั่นทอนศรัทธาของประชาชน

จากความท้าทายเหล่านี้ การจัดตั้งศาลสงฆ์จึงถูกเสนอเป็นแนวทางในการเติมเต็มช่องว่างของระบบนิติกรรม โดยมุ่งยกระดับการจัดการความผิดในทางศาสนาให้มีลักษณะเป็นกระบวนการยุติธรรมที่สอดคล้องกับมาตรฐานสากล มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ และปราศจากอคติส่วนบุคคล ขณะเดียวกันยังคงยึดมั่นในหลักพระธรรมวินัยซึ่งเป็นรากฐานของพระพุทธศาสนา

ในทางเปรียบเทียบ ประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก เช่น เมียนมาและศรีลังกา มีการกำหนดโครงสร้างองค์กรสงฆ์และกลไกวินัยข้อพิพาทที่เป็นทางการมากขึ้น มีองค์คณะพิจารณาเฉพาะ มีขั้นตอนสอบสวนเป็นลายลักษณ์อักษร และมีการกำหนดกระบวนการทบทวนคำวินิจฉัยในระดับที่ชัดเจนกว่า ขณะที่ประเทศที่มีระบบศาลศาสนาโดยตรง เช่น ระบบศาลชารีอะห์ มีฐานกฎหมายรองรับสถานะศาลศาสนาอย่างชัดเจน กำหนดเขตอำนาจเฉพาะ และมีประมวลวิธีพิจารณาพร้อมระบบอุทธรณ์ตามลำดับศาล ส่วนศาลศาสนาคริสต์ภายใต้กฎหมายศาสนจักร (Canon Law) มีการแยกบทบาทฝ่ายสอบสวนและฝ่ายพิจารณาอย่างเป็นระบบ พร้อมกำหนดสิทธิของผู้ถูกกล่าวหาไว้อย่างชัดเจน

เพื่อสะท้อนผลการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบดังกล่าว สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบ ดังนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์

ประเด็นเปรียบเทียบ	ประเทศไทย	ศรีลังกา	เมียนมา
ฐานกฎหมายหลัก	พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม	Buddhist Temporalities Ordinance 1931 และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง	The State Sangha Maha Nayaka Committee Law (1980, 1990)
องค์กรกลางที่กำกับดูแล	คณะสงฆ์ภายใต้การนำของ สมเด็จพระสังฆราช (กรณีนีมีตำแหน่ง) และมหาเถรสมาคม	Sri Lanka Ramanna Nikaya Council, Amarapura Nikaya และ Siam Nikaya	State Sangha Maha Nayaka Committee (MaHaNa)

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์ (ต่อ)

ประเด็นเปรียบเทียบ	ประเทศไทย	ศรีลังกา	เมียนมา
ระบบศาลสงฆ์เฉพาะ	ไม่มี (ใช้ระบบนิคหกรรมภายในคณะสงฆ์)	ไม่มีศาลสงฆ์ตามกฎหมายรัฐ แต่ในทางปฏิบัติ คณะสงฆ์ศรีลังกา มีระบบสำหรับพิจารณาข้อพิพาททางศาสนา	ไม่มีศาลในรูปแบบที่เป็นทางการ แต่ MaHaNa มีอำนาจคล้ายศาล
ขอบเขตอำนาจ	จำกัดอยู่ในเขตอำนาจปกครองภายในของคณะสงฆ์	ครอบคลุมข้อพิพาทเกี่ยวกับพระธรรมวินัย กรรมสิทธิ์ที่ดินวัด และสิทธิของพระสงฆ์	ควบคุมและพิจารณาความผิดของพระสงฆ์ทั่วประเทศ รวมถึงการแต่งตั้งและถอดถอน
วิธีพิจารณาคดี	ใช้หลักพระธรรมวินัย โดยเจ้าคณะในแต่ละระดับเป็นผู้พิจารณา	ใช้ทั้งพระธรรมวินัยและกฎหมาย บ้านเมือง มีขั้นตอนคล้ายศาลยุติธรรม	ใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ
ความโปร่งใสและการตรวจสอบการอุทธรณ์	ต่ำ ขาดกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระ สามารถอุทธรณ์ไปยังเจ้าคณะชั้นสูงขึ้นไปได้จนถึงมหาเถรสมาคม	ปานกลาง มีกระบวนการบันทึกและเผยแพร่คำวินิจฉัย สามารถอุทธรณ์ไปยังศาลสูงขึ้นไปหรือศาลฎีกา	ต่ำ มีการวิจารณ์เรื่องการถูกแทรกแซงทางการเมือง มีกลไกทบทวนภายใน MaHaNa แต่ไม่เป็นอิสระ
การบังคับใช้คำวินิจฉัย	อาศัยอำนาจปกครองภายใน อาจไม่มีผลบังคับทางกฎหมายโดยตรง	มีผลบังคับทางกฎหมาย สามารถขอให้ศาลยุติธรรมบังคับคดีได้	มีผลบังคับโดยตรง เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากรัฐ
ความเป็นอิสระจากรัฐ	สูง รัฐไม่แทรกแซงโดยตรง	ปานกลาง รัฐมีบทบาทสนับสนุนแต่ไม่ควบคุม	ต่ำ รัฐมีอำนาจควบคุมผ่าน MaHaNa
บุคลากรในการพิจารณา	เจ้าคณะและพระสังฆาธิการในแต่ละระดับ	พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิและนักกฎหมาย	พระสังฆาธิการที่ได้รับแต่งตั้งจากรัฐ
การรับรู้ของสาธารณะ	ต่ำ ถูกมองว่าขาดความโปร่งใสและไม่เป็นธรรม	ปานกลางถึงสูง มีความน่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง	ต่ำ ถูกวิจารณ์ว่าเป็นเครื่องมือของรัฐ

จากตารางที่ 1 สามารถสังเกตได้ว่าประเทศไทยยังไม่มีกลไกศาลสงฆ์ที่เป็นทางการ แตกต่างจากศรีลังกาที่มี Ecclesiastical Tribunals และพม่าที่มี MaHaNa ซึ่งทำหน้าที่คล้ายศาล ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายและโอกาสในการพัฒนาระบบกฎหมายของไทย

ศรีลังกา แม้จะมีศาสนาพุทธเถรวาทเป็นศาสนาหลักและได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญ แต่การกำกับดูแลพระสงฆ์และการพิจารณาความผิดทางพระธรรมวินัยยังคงอยู่ในมือคณะสงฆ์เป็นหลัก โดยรัฐมีบทบาทสนับสนุนทางอ้อมมากกว่าการเข้าแทรกแซงโดยตรง ทำให้แม้จะมีเสถียรภาพในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีข้อครหาว่าการบังคับใช้พระธรรมวินัยขาดมาตรฐานและขึ้นอยู่กับกลไกภายในที่ไม่โปร่งใส

พม่า (เมียนมา) มีการจัดตั้ง MaHaNa ซึ่งเป็นองค์กรกึ่งรัฐที่มีอำนาจในการควบคุม ดูแล และพิจารณาพระสงฆ์ทั่วประเทศ ทำหน้าที่คล้ายศาลสงฆ์โดยตรง ผลที่ตามมา คือ สามารถรักษามาตรฐานการปกครองคณะสงฆ์ได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ถูกวิจารณ์ว่ามีการเมืองเข้ามาแทรกแซงและใช้กลไกดังกล่าวเป็นเครื่องมือควบคุมทางศาสนาในบางกรณี ประเด็นการนี้ยังเป็นบทเรียนสำคัญสำหรับประเทศไทยในการออกแบบศาลสงฆ์ให้มีความเป็นอิสระจากการแทรกแซงทางการเมือง

เมื่อเปรียบเทียบกับบริบทไทย จะเห็นได้ว่าประเทศไทยอยู่ระหว่างสองสหัสวรรษ คือ ระบบคณะสงฆ์ที่พึ่งพาหลักพระพุทธวินัยเป็นหลักแต่ขาดมาตรฐาน และระบบที่รัฐเข้ามาควบคุมโดยตรงเหมือนพม่าซึ่งเสี่ยงต่อการเมืองแทรกแซง ดังนั้น การจัดตั้งศาลสงฆ์ในไทยจึงต้องออกแบบให้เป็นกลไกกลางที่มีความเป็นอิสระ โปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยมีการประสานงานกับทั้งคณะสงฆ์และรัฐ

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบศาลศาสนาในบริบทศาสนาอื่น

ประเด็น เปรียบเทียบ	ศาลสงฆ์ (ประเทศไทย)	ศาลชารีอะห์ (ประเทศมุสลิม)	ศาลศาสนจักร (คริสตจักรโรมันคาทอลิก)
ฐานกฎหมาย	พ.ร.บ.คณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายอาญา (ไม่มี กฎหมายรองรับศาลเฉพาะ)	กฎหมายอิสลาม (Sharia Law) จากคัมภีร์กุรอานและหะดีษ	กฎหมายศาสนจักร (Canon Law)
ขอบเขตอำนาจ	จำกัดอยู่ในเขตอำนาจ ปกครองภายในคณะสงฆ์	คดีครอบครัว มรดก สัญญา และ คดีศาสนา	คดีเกี่ยวกับสมณเพศ การสมรส ศีลศาสนา และการบริหาร ศาสนจักร
วิธีพิจารณา	ใช้หลักพระพุทธวินัย โดย เจ้าคณะในแต่ละระดับ เป็นผู้พิจารณา	ใช้หลักกฎหมายอิสลาม โดย ผู้พิพากษาศาสนา (Qadi)	ใช้หลักกฎหมายศาสนจักร โดย ตุลาการศาสนจักร
ความเป็นอิสระ	มีความเป็นอิสระสูง รัฐ ไม่แทรกแซงการดำเนินงาน โดยตรง	แตกต่างกันตามประเทศ บาง ประเทศผสมผสานกับศาลยุติธรรม	มีความเป็นอิสระสูง แยกจากศาล ของรัฐ
การบังคับใช้	อาศัยอำนาจปกครองภายใน คณะสงฆ์ ไม่มีผลบังคับทาง กฎหมายโดยตรง	มีผลบังคับทางกฎหมายใน ประเทศที่ใช้ Sharia Law	มีผลบังคับภายในศาสนจักร บางกรณีได้รับการรับรองจากรัฐ
การยอมรับสากล	ยังไม่ได้รับการยอมรับในระดับ สากลในฐานะ ‘ระบบศาล ศาสนา’ ที่มีสถานะเทียบเท่า ศาลของรัฐในหลายประเทศ	ได้รับการยอมรับในประเทศมุสลิม	ได้รับการยอมรับในหมู่คริสตชน

จากตารางที่ 2 จะเห็นได้ชัดว่า นอกเหนือจากบริบทพระพุทธศาสนาแล้ว การศึกษาศาลศาสนาในบริบทอื่น เช่น ศาลชารีอะห์ในประเทศมุสลิมและศาลศาสนจักรในคริสตจักรโรมันคาทอลิก ก็ให้บทเรียนที่สำคัญ ศาลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า การมีศาลหรือองค์กรตุลาการเฉพาะด้านศาสนาเป็นแนวทางที่ได้รับการยอมรับในสังคมโลก

โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือ การทำให้ข้อพิพาทหรือความขัดแย้งทางศาสนาถูกพิจารณาภายใต้กรอบที่เคารพทั้งหลักศาสนาและหลักนิติธรรม

จุดอ่อนสำคัญของระบบไทยที่เห็นได้ชัดจากการเปรียบเทียบ คือ การขาดฐานกฎหมายที่รองรับศาลเฉพาะ การไม่มีเขตอำนาจที่กำหนดชัดเจน การขาดวิธีพิจารณาที่เป็นลายลักษณ์อักษร การขาดกลไกบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ และยังไม่ได้รับการยอมรับในระดับสากล ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนจากศรีลังกาและพม่าที่แม้จะนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน แต่มีการพัฒนาระบบการพิจารณาคดีที่มีโครงสร้างชัดเจนและสามารถบังคับใช้ได้จริง โดยศรีลังกาประสบความสำเร็จในการสร้างสมดุลระหว่างความเป็นอิสระของคณะสงฆ์กับความโปร่งใสของกระบวนการ ขณะที่พม่าแม้จะมีระบบที่เข้มแข็งแต่ก็ประสบปัญหาการแทรกแซงจากรัฐ

ในขณะเดียวกัน ศาลชารีอะห์และศาลศาสนจักรแสดงให้เห็นว่าการมีศาลศาสนาที่เป็นทางการสามารถสร้างความโปร่งใส มีระบบการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ และได้รับการยอมรับจากสาธารณะทั้งในระดับชาติและระดับสากล โดยเฉพาะศาลศาสนจักรที่มีวิธีพิจารณาที่เป็นระบบมานานกว่าพันปี มีการแยกบทบาทระหว่างผู้สอบสวนและผู้พิจารณาอย่างชัดเจน และมีความเป็นอิสระสูงจากอำนาจรัฐ ส่วนศาลชารีอะห์แม้จะมีความหลากหลายในแต่ละประเทศ แต่ก็มีกำหนดเขตอำนาจและวิธีพิจารณาที่ชัดเจน พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนจากรัฐในการบังคับใช้

อย่างไรก็ตาม ผลการวิจัยไม่ได้เสนอให้ประเทศไทยลอกเลียนแบบรูปแบบต่างประเทศโดยตรง หากแต่ตารางเปรียบเทียบดังกล่าวทำหน้าที่เป็นเครื่องมือวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นช่องว่างเชิงโครงสร้างและโอกาสเชิงพัฒนา กล่าวคือ แม้ประเทศไทยจะมีรากฐานพระธรรมวินัยและระบบการปกครองคณะสงฆ์ที่มั่นคง แต่ในบริบทสังคมร่วมสมัยที่ให้ความสำคัญกับหลักนิติรัฐ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบต่อสาธารณะ การพัฒนากลไกพิจารณาคดีพระสงฆ์ให้มีความชัดเจนด้านวิธีพิจารณา การแยกบทบาท และการตรวจสอบถ่วงดุล ย่อมเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างพุทธนวัตกรรมเชิงสถาบัน

อภิปรายผล

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบกฎหมายไทยและกฎหมายต่างประเทศเกี่ยวกับศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีเกี่ยวกับสงฆ์ เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอเชิง “พุทธนวัตกรรม” ด้านกระบวนการยุติธรรมภายในคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ระบบนิคมกรรมของไทยในปัจจุบันยังคงอาศัยดุลพินิจของเจ้าคณะตามลำดับชั้นและพื้นที่เป็นสำคัญ ซึ่งก่อให้เกิดความแตกต่างในการตีความพระธรรมวินัยและการลงโทษ อันนำไปสู่คำถามเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับหลักความเสมอภาคและหลักนิติรัฐ

ในเชิงทฤษฎี แนวคิดเรื่องความยุติธรรมของ อริสโตเติล เสนอว่าความเสมอภาคในการปฏิบัติต่อบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกันเป็นหัวใจของความยุติธรรม กล่าวคือ การกระทำผิดลักษณะเดียวกันควรได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน หากการบังคับใช้พระธรรมวินัยแตกต่างกันตามภูมิภาคหรือบุคคลผู้ใช้อำนาจ ย่อมกระทบต่อหลักความเสมอภาคในเชิงโครงสร้าง ต่อมา Dworkin, R. ได้ขยายความว่าความเสมอภาคไม่ได้หมายถึงเพียงความเหมือนกันในเชิงรูปแบบ แต่ต้องรวมถึงความเสมอภาคเชิงเนื้อหา เช่น โอกาสในการต่อสู้คดี การเข้าถึงพยานหลักฐาน และการได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม ดังนั้น ระบบนิคมกรรมที่ขึ้นอยู่กับดุลพินิจเฉพาะบุคคล จึงเสี่ยงต่อการละเมิดความเสมอภาคทั้งสองมิติ (Dworkin, R., 1977)

เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบหลักนิติรัฐ แนวคิดของ Dicey, A. V. ซึ่งองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ ความเป็นอันดับสูงสุดของกฎหมาย ความเสมอภาคหน้ากฎหมาย และการคุ้มครองสิทธิโดยศาลอิสระ หากกระบวนนิคมกรรมขาดกลไกตุลาการที่เป็นอิสระ ย่อมกระทบต่อการคุ้มครองสิทธิของพระสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหา (Dicey, A. V., 1915) สอดคล้องกับแนวคิด “ศีลธรรมภายในของกฎหมาย” ของ Fuller, L. L. ซึ่งเสนอว่ากฎหมายที่ดีต้องมีความชัดเจน สม่่าเสมอ ไม่ขัดแย้ง และสอดคล้องกับการปฏิบัติจริง ความไม่แน่นอนและความแตกต่างในการบังคับใช้นี้ยังส่งผลถึงสะท้อนข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของระบบปัจจุบัน (Fuller, L. L., 1969)

นอกจากนี้ งานของ Tyler, T. R. เรื่องความยุติธรรมเชิงกระบวนการ (Procedural Justice) ซึ่งว่าความชอบธรรมของระบบยุติธรรมขึ้นอยู่กับความเป็นกลาง ความโปร่งใส การให้โอกาสผู้ถูกกล่าวหาได้มีเสียง (Voice) และการปฏิบัติอย่างมีศักดิ์ศรี แม้ผลลัพธ์ไม่เป็นคุณต่อผู้ถูกพิจารณา หากกระบวนการได้รับการมองว่าเป็นธรรม ย่อมสร้างความไว้วางใจในระยะยาว (Tyler, T. R., 2006) ประเด็นนี้เชื่อมโยงกับบทบัญญัติเรื่องความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 27 และ 29 ซึ่งแม้มุ่งคุ้มครองประชาชนทั่วไป แต่หลักการดังกล่าวย่อมมีนัยต่อการจัดการภายในคณะสงฆ์ด้วย (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, 2560)

ในมิติความเชื่อมั่นเชิงสถาบัน งานของ Berkowitz, D. et al. ชี้ให้เห็นว่าความสม่ำเสมอและคาดการณ์ได้ของการบังคับใช้กฎหมายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเชื่อมั่นของสาธารณชน แม้ข้อค้นพบดังกล่าวจะอยู่ในบริบทเศรษฐกิจ แต่สามารถประยุกต์ใช้กับสถาบันศาสนาได้ กล่าวคือ หากกลไกควบคุมวินัยพระสงฆ์มีมาตรฐานกลางและตรวจสอบได้ ย่อมส่งผลเชิงบวกต่อศรัทธาของสังคมต่อพระพุทธศาสนาไทย (Berkowitz, D. et al., 2003)

ในเชิงกฎหมายเปรียบเทียบ แนวคิดกฎหมายเปรียบเทียบเชิงหน้าที่ของ Zweigert, K. & Koetz, H. เน้นการศึกษาว่าระบบต่างประเทศแก้ปัญหาที่คล้ายกันอย่างไร เพื่อนำมาปรับใช้ตามบริบทของตน กรณีประเทศศรีลังกา แสดงให้เห็นว่าแม้จะไม่มีศาลสงฆ์ แต่คณะสงฆ์ยังมีระบบพิจารณาและมีบทบาทสำคัญในข้อพิพาททางศาสนา มีอำนาจตัดสินกิจการทางศาสนาด้วยตนเอง จุดแข็ง คือ การรักษาอิสระของคณะสงฆ์ แต่จุดอ่อน คือ ความแตกต่างของมาตรฐานและความโปร่งใส ขณะที่กรณีประเทศเมียนมา ภายใต้กฎหมายจัดตั้งคณะกรรมการสงฆ์มหานายก (MaHaNa) แสดงถึงความเป็นเอกภาพเชิงโครงสร้าง แต่กลับถูกวิจารณ์เรื่องการขาดความเป็นอิสระจากรัฐและความเสี่ยงต่อการใช้กลไกทางวินัยเพื่อจุดประสงค์ทางการเมือง ซึ่งกระทบต่อหลักความเป็นอิสระของศาสนา (Religious Autonomy) (Zweigert, K. & Koetz, H., 1998); (Schonthal, B., 2018)

บทเรียนจากสองประเทศดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด “ผลกระทบของการปลูกถ่าย” (Transplant Effect) ของ Berkowitz, D. et al. ที่ชี้ว่าความสำเร็จของการนำระบบกฎหมายต่างประเทศมาใช้ขึ้นอยู่กับความคุ้นเคย ความต้องการภายใน และความสามารถในการปรับให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น (Berkowitz, D. et al., 2003) งานของ Harding, A. ก็สนับสนุนว่าการปลูกถ่ายกฎหมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะประสบผลสำเร็จได้ต่อเมื่อมีการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและการออกแบบสถาบันให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมทางกฎหมายเดิม (Harding, A., 2012)

ยิ่งไปกว่านั้น การเปรียบเทียบกับศาสนาในบริบทอื่น เช่น ศาสนาคริสต์ ตามการวิเคราะห์ของ An-Na'im, A. A. และศาสนจักรตามการศึกษาของ Doe, N. ชี้ให้เห็นว่าความชอบธรรมของศาสนาในสังคมสมัยใหม่ ขึ้นอยู่กับการเคารพสิทธิในการได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม (Right to Fair Trial) (An-Na'im, A. A., 2008); (Doe, N., 2013) และการสอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล ดังที่ปรากฏใน International Covenant on Civil and Political Rights มาตรา 14 ซึ่งรับรองสิทธิในการได้รับการพิจารณาโดยศาลที่เป็นอิสระและเป็นธรรม (United Nations (General Assembly), 1966)

โดยสังเคราะห์แล้ว ผลการวิจัยและการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบชี้ว่า การพัฒนาศาลสงฆ์ในประเทศไทย ควรตั้งอยู่บนหลักความเสมอภาค หลักนิติรัฐ และความยุติธรรมเชิงกระบวนการ ควบคู่กับการรักษาความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ การออกแบบสถาบันดังกล่าวจึงไม่ควรเป็นเพียงการลอกเลียนแบบต่างประเทศ หากแต่ต้องเป็น “พุทธนวัตกรรมเชิงสถาบัน” ที่ผสมผสานหลักพระธรรมวินัยกับมาตรฐานกฎหมายสมัยใหม่ โดยมีการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์ นักกฎหมาย และสาธารณชน เพื่อสร้างกลไกที่โปร่งใส เป็นธรรม และสอดคล้องกับบริบทของพระพุทธศาสนาไทยในระยะยาว

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัย เรื่อง นวัตกรรมการตั้งองค์กรศาลสงฆ์ และวิธีพิจารณาคดีผิดพระธรรมวินัย สรุปได้ว่า ระบบพิจารณาคดีพระสงฆ์ของไทยยังมีลักษณะเป็นกลไกบริหารภายในที่ขาดความชัดเจนเชิงโครงสร้างและวิธีพิจารณา เมื่อเปรียบเทียบกับศรีลังกาและเมียนมาให้บทเรียนสำคัญว่าการจัดตั้งศาลสงฆ์ต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างความเป็นอิสระของคณะสงฆ์กับความต้องการของสังคมในเรื่องความโปร่งใสและมาตรฐาน ขณะเดียวกันก็ต้องระวังไม่ให้รัฐเข้ามาแทรกแซงมากเกินไปจนกลายเป็นเครื่องมือทางการเมือง เพราะการจัดตั้งศาลสงฆ์จึงไม่ใช่เพียงการสร้างโครงสร้างใหม่ แต่เป็นการสร้างพุทธนวัตกรรมเชิงสถาบันที่ผสมผสานระหว่างหลักพระธรรมวินัยกับหลักนิติรัฐสมัยใหม่ เพื่อธำรงความบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์และความศรัทธาของสาธารณชนอย่างยั่งยืน ข้อเสนอแนะ

- 1) การจัดทำ “พระราชบัญญัติว่าด้วยศาลสงฆ์และวิธีพิจารณาคดีสงฆ์” ควรมีการร่างกฎหมายเฉพาะเพื่อกำหนดรายละเอียด ดังนี้ 1.1) อำนาจหน้าที่ ระบุเขตอำนาจของศาลสงฆ์ให้ครอบคลุมเฉพาะคดีที่เกี่ยวข้องกับการละเมิดพระธรรมวินัย และกำหนดกรณีที่ต้องประสานหรือส่งต่อไปยังศาลยุติธรรมของรัฐในกรณีความผิดอาญา 1.2) โครงสร้างองค์กร กำหนดองค์ประกอบของตุลาการสงฆ์ เช่น พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระธรรมวินัย และผู้ทรงคุณวุฒิด้านกฎหมาย เพื่อสร้างสมดุลระหว่างหลักศาสนธรรมกับหลักกฎหมายบ้านเมือง 1.3) กระบวนการพิจารณา กำหนดขั้นตอนการไต่สวน การนำพยานหลักฐาน สิทธิของพระสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหาในการต่อสู้คดี การมีทนายหรือผู้แทนศาสนิกชน รวมถึงมาตรการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และ 1.4) การอุทธรณ์และทบทวนคำวินิจฉัย สร้างกลไกตรวจสอบแบบสองชั้น เช่น การอุทธรณ์ต่อศาลสงฆ์สูงสุด เพื่อป้องกันการใช้อำนาจโดยมิชอบและเพิ่มความมั่นใจในความเป็นธรรม และ 2) การแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ระบบศาลสงฆ์สอดคล้องและไม่ขัดแย้งกับกฎหมายปัจจุบัน จำเป็นต้องมีการแก้ไขเพิ่มเติม ได้แก่ 2.1) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม คือ ปรับบทบัญญัติให้สอดคล้องกับการมีอยู่ของศาลสงฆ์ โดยเฉพาะการลดบทบาทเชิงตุลาการของเจ้าคณะในบางส่วน และโอนอำนาจไปยังศาลสงฆ์ 2.2) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและอาญา

เพิ่มบทบัญญัติที่รับรองผลคำพิพากษาของศาลสงฆ์ เช่น การยกเลิกสมณเพศ การถอดสมณศักดิ์ ให้มีผลผูกพันตามกฎหมายบ้านเมือง และ 2.3) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย อาจบัญญัติรับรองสถานะของศาลสงฆ์ในฐานะ “ศาลชั้นอุทธรณ์” หรือ “องค์กรอิสระ” เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางกฎหมายและลดความเสี่ยงในการถูกท้าทายด้านความชอบด้วยรัฐธรรมนูญ

เอกสารอ้างอิง

- พระปริยญา แยมศรี. (2567). การปฏิรูปองค์กรคณะสงฆ์ไทย. วารสารเมธีวิจัย Savant Journal of Social Sciences, 1(1), 37-44.
- พระมหาสุชาติ ธรรมกโม และคณะ. (2565). ระบบศาลในกระบวนการยุติธรรมคณะสงฆ์ไทย. วารสารวิจัยวิชาการ, 5(5), 317-330.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (2535). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 109 ตอนที่ 106 ก หน้า 5-11 (4 มีนาคม 2535).
- แม่ชีจำเรียง กำเหนิดโทน และแม่ชีจำเนียร แสงสิน. (2561). พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 10(2), 129-141.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก หน้า 1-90 (6 เมษายน 2560).
- An-Na'im, A. A. (2008). Islam and the secular state: Negotiating the future of Shari'a. Massachusetts, United States: Harvard University Press.
- Berkowitz, D. et al. (2003). Economic development, legality, and the transplant effect. European Economic Review, 47(1), 165-195.
- Dicey, A. V. (1915). Introduction to the study of the law of the constitution. London: Macmillan and Co.
- Doe, N. (2013). Christian law: Contemporary principles. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dworkin, R. (1977). Taking Rights Seriously. Massachusetts: Harvard University Press.
- Fuller, L. L. (1969). The Morality of Law. (Rev. ed.). Connecticut: Yale University Press.
- Goonasekera, S. (2014). Buddhism and Law in Sri Lanka. In French, R. R. & Nathan, M. A. (Eds.), Buddhism and Law: An Introduction (pp. 116-134). Cambridge: Cambridge University Press.
- Harding, A. (2012). The Constitution of Malaysia: A Contextual Analysis (Constitutional Systems of the World). Oxford: Hart Publishing.
- Jaffe, R. M. (2019). Seeking Śākyamuni: South Asia in the formation of modern Japanese Buddhism. Illinois: University of Chicago Press.
- Schonthal, B. (2018). Litigating Vinaya: Buddhist Law and Public Law in Contemporary Sri Lanka (final corrected proof). Buddhism, Law & Society, 3(2018), 69-111.

- Tyler, T. R. (2006). *Why People Obey the Law*. New Jersey: Princeton University Press.
- United Nations (General Assembly). (1966). *International Covenant on Civil and Political Rights*. Treaty Series, 999, 171. Retrieved February 24, 2026, from https://treaties.un.org/PAGES/ViewDetails.aspx?chapter=4&clang=_en&mtdsg_no=IV-4&src=TREATY
- Ven. Nengcheng et al. (2026). Institutional Innovation and International Comparative Study on the Cultivation of Religious Professionals under the Sinicization-Oriented Development of Han Buddhism. *Critical Humanistic Social Theory*, 3(1). <https://doi.org/10.62177/chst.v3i1.1052>.
- Zweigert, K. & Koetz, H. (1998). *An Introduction to Comparative Law*. (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.